

LA FESTA D'ELX EN EL LLEGAT DEL FOTÒGRAF FRANCISCO SÁNCHEZ ORS

Joan CASTAÑO GARCIA

Biblioteca Municipal «Aurelià Ibarra» (Elx)

Alfred GARCIA MAS

IES Sixto Marco (Elx)

1. IMATGES D'UNA FESTA

Els testimonis gràfics de la *Festa d'Elx* abans del segle XX es reueixen a un únic dibuix de factura popular que encapçala un romanç anònim publicat l'any 1846 que relata l'enfonsament accidental de la tribuna de l'Ajuntament –sense cap ferit greu– en la celebració del 15 d'agost de 1840, en el qual se'ns mostra ingènument la disposició escènica del *Misteri*.¹

Cal esperar fins al febrer de l'any 1900 per a trobar publicades les primeres fotografies de la representació, que corresponen a l'agost anterior. Es tracta d'un conjunt de vuit fotografies que Herbert Vivian va utilitzar per a il·lustrar el seu reportatge «An opera in a Cathedral», publicat en la revista anglesa *The Wide World Magazine* (p. 609-614). Són imatges esplèndides de les Maries, de l'apostolat, dels operaris del torn del cel, quatre vistes de la processó de la Mare de Déu pels carrers de la ciutat i, finalment, una única imatge a l'interior de Santa Maria: l'arribada de la Mangrana al cadafal, fotografiada des de la mateixa tribuna municipal, amb un resultat una mica confús.²

L'any següent, el 1901, segurament motivat per la visita i les iniciatives del musicòleg tortosí Felip Pedrell, decidit a publicar un llibre sobre el drama assumpcionista, l'historiador il·licità i fotògraf ocasional Pere Ibarra va fotografiar personalment la *Festa*. Habitualment utilitzava la tècnica fotogràfica com a eina auxiliar en els seus estudis històrics i, de fet, a la seua mort va llegar a la ciutat més de mil plaques de vidre amb imatges d'Elx, tot i que ara mateix tan sols unes poques estan localitzades en mans privades.³

¹ ARXIU HISTÒRIC MUNICIPAL D'ELX, *Tesoro Histórico* compilat per P. IBARRA RUIZ, I, 62. Vegeu J. CASTAÑO i Gabriel SANSANO, «La Festa d'Andreu Castillejos», *La Festa d'Elx*, Institut Municipal de Cultura, Elx, 2005, s.p.

² L'article, amb el mateix títol, va ser reproduït en el llibre d'Olive i Herbert VIVIAN, *The romance of religion*, C. Arthur Pearson, Londres, 1902, p. 157-172, en què s'inclouen només les fotografies corresponents al grup d'apòstols i al seguici de la Maria.

³ Vegeu G. SANSANO, «La col·lecció fotogràfica de Pere Ibarra», *Información*, 9-VIII-2003 (quadernet extraordinari: *Misteri d'Elx*), p. 46-47. També J. CASTAÑO, *Els germans Aurelià i Pere Ibarra: Cent anys en la vida cultural d'Elx (1834-1934)*, Universitat d'Alacant, Alacant, 2001, p. 51-52. I, del mateix autor, «L'inventari del "Museo Ibarra"», LA REL·LA, 21 (2008), p. 141-157.

Ibarra va fotografiar amb detall el muntatge del cel des del mateix terrat de Santa Maria i també –des dels balcons i les cornises del temple– algunes escenes de la representació, salvant, d'alguna manera que caldria concretar, la dificultat de la manca de llum existent a l'interior de l'església. Anys després, amb motiu de la restauració de la *Festa* de 1924, Ibarra va reproduir i comentar algunes d'aquestes imatges en el seu *Album de fotografías y descripción de «El Misterio de Elche» («La Festa»)*, que es va repartir com a guia gràfica per als espectadors. Una guia original i molt poc coneguda recuperada per Biel Sansano amb el suport del Patronat del Misteri d'Elx.⁴

També el fotògraf il·licità Hermógenes Esquembre ens va deixar algunes imatges de la *Festa* dels anys vint: sant Joan, sant Pere, sant Tomàs, les Maries, els grups d'apòstols i jueus –tots ells posant a les terrasses de Santa Maria– i també la tramoia aèria i les baixades de la Mangrana i de l'Araceli.⁵

Tanmateix, la dificultat de fotografiar la *Festa* amb aquestes primitives tècniques queda palesa quan l'any 1935 el Patronat de la Festa –creat arran de la declaració de l'obra com a Monument Nacional el 15 de setembre del 1931– va organitzar un concurs de fotografia. El Patronat, «con el fin de lograr una documentación gráfica que ilustre a las generaciones venideras sobre la representación de la misma y poder disponer de originales selectos para la propaganda en años sucesivos, se propone crear un archivo de fotografías de *El Misterio*».⁶ La manca de documentació ens impedeix conèixer les circumstàncies i el resultat d'aquest concurs, però es pot datar el 13 d'agost de 1935 una col·lecció de dotze imatges reiteradament publicades, efectuades des de la trona de l'Epístola de Santa Maria –banda dreta si mirem cap a l'altar major–, que ens permet conèixer amb detall la disposició escènica de la *Festa* i la recuperació de l'entrada dels jueus feta només dotze anys abans, després d'estar més de segle i mig prohibida. Fins ara consideràvem que aquestes fotografies eren obra de l'il·licità Jaime Antón Soriano, primer director artístic de la revista *Festa d'Elig*.

Això ens ho va fer pensar la indicació existent en la revista *Festa*, publicada a l'agost de 1940 per la Comisión Restauradora de la Iglesia de Santa María y de las Fiestas de Agosto –convertida aquest mateix agost en Junta Nacional Restauradora del Misterio de Elche y de sus Templos– per oferir, fonamentalment, dades sobre la restauració de Santa Maria i un breu recorregut fotogràfic i literari per la ciutat. En aquesta publicació s'incideix especialment en l'adhesió dels il·licitans al nou règim i en els valors catòlics de la població amb articles de Juan Orts Román, Adolfo Ors, Francisco Espinosa, Eloy Espinosa, Luis Chorro, Antonio Serrano, Alejandro Ramos, etc. La publicació s'il·lustra amb diferents fotografies de la ciutat i amb vuit de la *Festa*.

⁴ IBARRA-BELTRAN, *Album de fotografías y descripción de «El Misterio de Elche» («La Festa»)* (València, 1924), G. SANSANO (ed.), Patronat del Misteri d'Elx, 2004 (fàcsimil).

⁵ Aquestes fotografies, i altres d'interès per a comprendre l'abast de la col·lecció que ara presentem, es poden veure en J. CASTAÑO, «Cent anys d'evolució escènica de la *Festa d'Elx* en imatges», *Festa d'Elx*, 42 (1990), p. 85-126 (reproduït en el llibre *Aproximacions a la Festa d'Elx*, Institut Alacantí de Cultura «Juan Gil-Albert», 2002, p. 245-292). Moltes d'aquestes fotografies han estat també reproduïdes en *Misteri d'Elx. Su evolución en el s. xx*, Institut Municipal de Cultura, Elx, 2004.

⁶ «Concurso de fotografías de *El Misterio de Elche*», *El Eco*, 4-VIII-1935, p. 2.

En aquest cas es van utilitzar les esmentades imatges de 1935, ja que des d'aquell any l'obra sacra no s'havia tornat a representar i no ho faria fins a l'agost de 1941, en acabar les obres de restauració més urgents de Santa Maria. Una indicació de la mateixa revista ens va fer deduir que totes les fotografies publicades eren obra de l'esmentat Antón Soriano, qüestió que, com veurem tot seguit, és errònia, ja que les imatges de la celebració assumpcionista són del fotògraf alacantí Francisco Sánchez Ors (1905-1974).

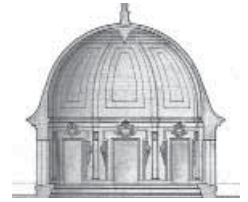
En els anys quaranta ja són més abundants les fotografies de la *Festa*, atés que l'evolució tècnica permetia captar un major nombre de detalls, encara que algunes escenes s'hi resistien. És el cas de l'entrada de la Maria a l'inici de la «Vespra», a causa del fort contrallum que es produïa dins de l'església, o el moment de la coronació, per la manca de teleobjectius que acostaren les imatges. Així ens ho indica José Pomares Perlasia, que l'any 1957 va il·lustrar el seu llibre *La «Festa» o Misterio de Elche* amb un apèndix de més de cinquanta fotografies, tota una innovació en els estudis sobre l'obra il·licitana:

Las dificultades iconográficas de esta primera escena de la obra [entrada de la Maria] estriban en que la cobla 3 es muy difícil obtenerla, porque el fotógrafo ha de colocarse en el andador, para retratar a la Virgen, que tiene por marco la puerta Mayor abierta de par en par a pleno sol, y así, aún no se había encontrado estampa alguna que reflejara este momento que se ha obtenido en el Ensayo General, en el que está esa puerta cerrada, utilizando el «flash». En las Coblas de las estaciones, la Virgen se retrata transversalmente a la nave, teniendo por fondo, por lo regular, la tribuna del Ayuntamiento, en lo que no había dificultad alguna para el fotógrafo.

[...] Claro está que el momento de la Coronación es uno de los más obstinados en ser captados por la cámara fotográfica.⁷

La complexitat del tema va fer que, tres anys abans, Pomares demanara ajuda a través de la premsa per poder completar la seua col·lecció fotogràfica i mostrar els moments més assenyalats de l'obra.⁸

D'aquest mateix any 1954 són les primeres fotografies en color conegudes de la *Festa*. Com no podia ser d'una altra manera, van ser fetes per un foraster –ja que al nostre país el color, en aquesta època, encara era una aventura–, concretament per la professora nord-americana Roma Hoff, que va estar entre nosaltres en les primeres representacions extraordinàries de la *Festa* i en els altres actes que s'hi van celebrar el 31 d'octubre i l'1 de novembre d'aquest any –declarat Any Sant Marià– per commemorar la proclamació del dogma de l'Assumpció. Unes fotografies que hem conegut gràcies a la tasca de divulgació i de recerca de la *Festa* que duen a terme Hèctor Càmara i Luis A. Gimeno a través d'Internet: en la seua pàgina web *lafesta.com* podem veure aquestes imatges.

⁷ José POMARES PERLASIA, *La «Festa» o Misterio de Elche*, Barcelona, 1957, p. 63-64 i 103 (n'hi ha una edició facsimil feta pel Patronat del Misteri d'Elx –Elx, 2004– amb introduccions de Joaquín SERRANO VERA, M. Carmen GÓMEZ MUNTANÉ i J. CASTAÑO).

⁸ «Iconografía completa de la *Festa*. Fotos que faltan obtenerse para una mínima relación completa de la *Festa*, ante la proximidad de la publicación de nuestro libro *La Festa o Misterio de Elche* (véase el vol. I) presento en *Información de Alicante* (24 de julio) una relación de las faltas existentes, que quedó abierta», J. POMARES PERLASIA, «Historia Cívica», *La «Festa» o Misterio de Elche*, vol. II, Patronat del Misteri d'Elx, Elx, 2005, p. 331.

2. EL FOTÒGRAF FRANCISCO SÁNCHEZ ORS

Actualment la fotografia forma part de la nostra vida, tothom disposa d'una càmera per a fer fotografies. Tenim a l'abast imatges de tots els esdeveniments, tant dels extraordinaris com dels quotidians, podríem dir que vivim una explosió documental d'aquest tipus de llenguatge visual.

Però la fotografia no és només un element il·lustratiu, aquest tipus de llenguatge de l'art contemporani ens permet recuperar part de la memòria visual d'un poble. Amb el pas dels anys, algunes d'aquestes imatges es converteixen en un document de primer ordre com a font primària. En l'actualitat ningú dubta de la importància de la fotografia per a la recerca en els estudis històrics i geogràfics o com a eina fonamental en la praxis educativa; ens permet una investigació directa i ens possibilita un estudi rigorós a través de l'observació i l'anàlisi.

Abans, la fotografia estava pràcticament reservada als fotògrafs professionals: l'elevat preu de les càmeres hi impedia l'accés. Els arxius d'aquests fotògrafs, amb el pas dels anys, s'han convertit en fons documentals clau per a la investigació, són d'un valor incalculable, ja que aquests documents icònics reflecteixen els esdeveniments culturals, socials, econòmics, paisatgístics i urbanístics d'una societat.

Tenim la immensa fortuna de trobar a l'Arxiu Municipal d'Alacant, perfectament conservada, la col·lecció d'un dels fotògrafs que millor ha plasmat la societat alacantina en el darrer segle, Paco Sánchez, considerat per tots com el mestre dels fotògrafs alacantins. Sánchez va fundar el 1951 la Sociedad Fotográfica de Alicante, que organitzava tots els anys un important *Salón Internacional*, en la qual també es trobaven Eugenio Bañón Rodes, Nicolás Collado López, Gregorio Hernández Rodríguez, *Goyo*, i José Luis Giménez Lledó, *Tanito*, que van constituir la considerada edat d'or de la fotografia alacantina.⁹

Francisco Sánchez Ors¹⁰ va nèixer el 3 de març de 1905 a Alacant, al si d'una família originària de Vinaròs (Castelló). El seu pare, Salvador Sánchez, havia après l'ofici acompanyant per tot Espanya un fotògraf ambulat que va passar pel seu poble. Quan es va traslladar a Alacant, va fundar al carrer Major la «Casa Sánchez», un establiment fotogràfic de referència a la ciutat. En aquest ambient és fàcil entendre la passió que va tenir Paco Sánchez per la fotografia des de la infància.

Després de passar uns anys a Guadalest per uns problemes de salut i enamorar-se per sempre de la muntanya alacantina, va tornar a Alacant i va formar part dels grups i tertúlies que havien sorgit al voltant de l'Ateneu, centre neuràlgic de la vida cultural alacantina. Allí va conèixer els qui es van convertir en els seus amics: Emilio Varela, Gastón Castelló i Melchor Aracil. Aquest floriment cultural va ser interromput dràsticament per la Guerra Civil. L'Ateneu, que estava controlat per membres

⁹ Tríptic de l'exposició *Eugenio Bañón. Cincuenta años de arte y testimonio fotográfico*, organitzada per la CAM, Alacant, 2001.

¹⁰ Les dades biogràfiques de Francisco Sánchez Ors estan tretes de l'article de Santiago LINARES ALBERT, «A la recerca de Paco Sánchez», en *Les portes de la llum*, Foguera Port d'Alacant, Alacant, 2001, p. 21-39.

de La Alianza de Intelectuales Antifascistas, va organitzar nombroses activitats, entre les quals una exposició al maig de 1937 amb fotografies de Sánchez i dibuixos d'Aracil del front de Granada, que havien visitat i que els va causar una gran impressió. Sembla que, després de la derrota republicana, va cremar el seu arxiu per evitar comprometre molta gent.

Per les seues opinions va ser denunciat i va passar un temps a la presó, però gràcies a les gestions d'un rector de Sant Nicolau i de Fernando Ors, director de la *Gaceta de Alicante* (després diari *Información*), en va eixir prompte i va iniciar la seua col·laboració en el diari *Información*, en el qual va plasmar durant molts anys els fets socials, polítics i culturals ocorreguts arreu de la província.

A mitjan dècada dels 40 organitzava nombroses excursions fotogràfiques per la muntanya alacantina, una de les més conegudes va ser la *Ruta de los Almendros*, la coneguda com a *Ruta de Miró*. Tots els mesos de febrer eixia amb els seus inseparables Goyo, Tanito i Collado; més tard s'hi incorporaren Bañón i Llorca per captar els ametlers en flor.

Al llarg de la seua trajectòria professional va rebre nombrosos premis nacionals i internacionals, com ara el reconegut Premi Negtor el 1958. A més, la Federació Internacional d'Art Fotogràfic li va concedir la seua més alta distinció per als fotògrafs professionals, la categoria d'«Excel·lència».

Paco Sánchez va morir el 1974 després d'haver fotografiat durant més de 50 anys el nostre territori i part de les nostres arrels culturals i socials. Gaudir dels milers de positius i negatius del llegat de Paco Sánchez, a l'Arxiu Municipal d'Alacant, és una sort immensa, un llegat que està a disposició no sols dels investigadors, sinó del públic en general. El nostre agraïment i reconeixement ha de ser permanent per la seua valuosa aportació a la nostra societat.

3. LA FESTA EN EL LLEGAT DE SÁNCHEZ ORS

Del període de temps comprés entre 1935 i 1954 es conserven a l'Arxiu del Patronat del Misteri d'Elx tres àlbums amb noranta-nou fotografies d'entre 11,5 i 14 x 8,5 cm, marcats amb unes etiquetes on es llig: «Casa Sánchez - Artículos fotográficos - C. Mayor, 15 - Alicante» (Sig. G/227). En aquests volums es fa un detallat recorregut per la celebració amb imatges: una introducció de la tramoia aèria i l'arribada dels cantors a Santa Maria, els moments més importants de la «Vespra», la processó del matí del 15 d'agost i el desenvolupament de la segona jornada o «Festa». En els àlbums es barregen fotografies dels anys quaranta i cinquanta amb les dotze imatges esmentades de 1935, les quals, molt probablement, es confeccionaren per a tenir un arxiu complet de l'obra i poder il·lustrar publicacions o altres compromisos del Patronat. Això explica que les fotografies figuren clarament assenyalades al

marge amb la referència numèrica del clixé corresponent. De fet, en la revista *Festa d'Elig* dels anys cinquanta trobem nombroses fotografies idèntiques a les d'aquests àlbums i, de les editades per Pomares Perlasia, més de la meitat també ho són.

La revisió del fons fotogràfic de l'Arxiu Municipal d'Alacant ha permès localitzar dins del llegat de l'esmentat fotògraf Francisco Sánchez Ors un apartat titulat «Reportajes. Religiosos. *Misterio de Elche*» amb 125 imatges del drama il·licità datades entre 1935 i 1970 (n'oferim la relació completa en l'apèndix 1). La comparació d'aquestes fotografies amb els àlbums del Patronat del Misteri d'Elx ens ha confirmat la seua coincidència, de manera que es constata l'autoria de les imatges, entre les quals es troben aquelles de l'any 35 atribuïdes erròniament a Jaime Antón i que ara ja sabem amb certitud que foren fetes per Sánchez Ors.

Tot i que les característiques de LA RELLA ens impedeixen la reproducció de totes aquestes fotografies, ens hem decidit a oferir una selecció representativa que ens permet conèixer, a més de la capacitat tècnica i artística del fotògraf, nombrosos detalls històrics de la celebració que el pas del temps ha fet evolucionar. Les anotacions en el registre dels clixés, fetes pel mateix autor, ens permeten també datar les imatges i agrupar-les per any de realització.

1935 (fotos 1-2). Van ser fetes, com hem dit, des de la trona de l'Epístola de Santa Maria; per tant, el fotògraf estava situat molt a prop del cadafal. Pertanyen a un assaig general i, en aquest sentit, poden datar-se amb total certesa el 13 d'agost de 1935. El conjunt resulta d'un gran interès històric i escènic. S'hi aprecien detalls ornamentals de l'església de Santa Maria que van desaparèixer en l'incendi del 20 de febrer de l'any següent, com els angelots de sota de l'orgue o els ornaments de les troncs que es detecten al fons d'algunes imatges. També es constaten detalls escènics d'interès: en els assaigs generals d'aquesta època la sepultura de la Mare de Déu es trobava ja oberta des de l'inici de l'obra, s'hi utilitzava una imatge de la Mare de Déu còpia de la patrona d'Elx, de dimensions una mica més reduïdes, i el soterrament pel cadafal es feia duent aquesta figura directament al braç dels cantors, sense utilitzar ni el llit ni la llitera processional, com es fa actualment. També s'hi detecta la presència al cadafal del mestre de capella i del mestre de cerimònies, vestits els dos d'apòstol i asseguts en sengles cadires quan no intervenien, tot i que realitzaven també els mateixos gestos dels cantors davant la Maria (per exemple, s'agenollaven en el cant «Oh, cos sant»). També és d'interès la presència de les llibretes dels cantors en mans dels apòstols, o dels cartons musicals que duïen els personatges dels aparells aeris. I, sobretot, l'escena de la *judiada*, segons com havia estat recuperada en l'any 1924, ja només amb espentes entre apòstols i jueus, sense la utilització del «coltell» de sant Pere que marca la consuetud.

1944 (fotos 3-4). Conjunt de quinze imatges, fonamentalment d'exterior. D'una banda, un petit reportatge de nou fotografies de la tramoia aèria amb detalls del torn, de la disposició dels tramoistes en obrir les portes del cel, de la manipulació de la maroma en les aparicions celestials, etc. Es completa amb fotografies de l'àngel de la Mangrana i dels angelets de l'Araceli posant als terrats de Santa Maria. D'altra banda, s'hi inclouen quatre fotografies d'un grup de jueus preparats per a intervenir: es troben caracteritzats davant d'una construcció molt envellida que suposem pròxima a l'ermita de Sant Sebastià. Dues imatges del descens de la Mangrana són les úniques fetes a l'interior del temple en aquesta ocasió.

1950 (fotos 5-6). Dotze fotografies realitzades des d'un balcó de Santa Maria. Dues estan dedicades a la Mangrana i una altra a l'escena de la coronació de la Mare de Déu, amb la Trinitat i l'Araceli en l'aire. Aquesta última ens permet veure el gran monograma marià que es col·locava en aquests anys com a ornament interior del temple al balconet central de l'absis. També, potser, servia per a ocultar el consuet que, des d'aquest balconet, transmetia les ordres d'obertura i tancament del cel que feia el rector de Santa Maria amb un mocador des del seu setial al final de l'andador als tramoistes del cel. Finalment, Sánchez Ors aporta tres fotografies que semblen una seqüència per a il·lustrar l'Assumpció de la Mare de Déu. Estan fetes les tres des del mateix lloc –un balcó de la banda de l'Evangeli, a l'esquerra si mirem cap a l'altar major– i amb el mateix enquadrament. En una, els apòstols i jueus –aquests en nombre molt més reduït que l'actual– estan agenollats al voltant de la sepultura de la Mare de Déu; en la següent, l'Araceli, que du l'Àngel Major amb l'ànima de la Verge a les mans, entra a la sepultura, i finalment, en la tercera, l'Araceli, amb la imatge de la Mare de Déu ressuscitada, ix de la sepultura. Resulta de gran interès antropològic l'ocupació posterior del cadafal pels espectadors, sobretot xiquets, que pràcticament s'uneixen als cantors. Tot i que, precisament per la quantitat de gent, cal entendre que ens trobem davant d'imatges del 15 d'agost, només es veu al cadafal –encara sense la catifa, que va ser estrenada el 1959– el llit de la Maria i no la llitera processional, que segurament només s'utilitzava en aquests anys per a la processó pels carrers de la ciutat.

1951 (fotos 7-21). Aquest és el grup de fotografies més nombrós: 77 imatges, que poden classificar-se segons el lloc que va ocupar el fotògraf. Així, des de la tribuna del Patronat es van obtenir imatges del cant de la Maria davant d'una de les estacions, segurament el Calvari, i també de l'entrada per l'andador de sant Pere, dels Electes, dels dos primers jueus i de sant Tomás; també de la *judiada* i del soterrament de la Mare de Déu, de l'Araceli i de la Coronació, de l'entrada i l'eixida de la processó del 15 d'agost i del públic congregat

dins de Santa Maria davant de la porta del Sol. Des d'un balcó de la banda de l'Evangeli va fer fotografies de la baixada de la Mangrana i del lliurament de la palma per part de l'àngel a la Maria. En aquestes imatges resulta de gran interès la presència del mestre de capella i d'un sagristà vestits d'apòstols que ajuden a deslligar i lligar l'àngel a la Mangrana, ja que els angelets del seguici romanien asseguts tot l'acte i pràcticament no tenien intervenció fins a la reforma escènica dels anys cinquanta.¹¹ Des del mateix lloc es van fotografiar les salutacions dels apòstols a la Maria, l'eixida dels cantors i dels Electes al final del primer acte, el cant «Par-nos germans», el lliurament de la palma a sant Joan de mans de sant Pere, la *judiada*, el soterrar de la Mare de Déu, l'Araceli i la Coronació. Des de la trona de l'Epístola es van efectuar dues imatges del final del primer acte, justament quan l'Araceli està prop del cadafal per a recollir l'ànima de la Verge. Tres fotografies de la Maria agenollada al seu llit, amb sant Joan i sant Pere als costats, semblen haver estat fetes des de davant del cadafal, al sòl de Santa Maria, igual que una altra del Ternari. Finalment, hi ha un conjunt important de fotografies de la processó del 15 d'agost: unes fetes a la plaça de Santa Maria, unes altres mentre la Mare de Déu passava per la llotja de l'Ajuntament, unes altres a la plaça de Baix i unes altres a la Corredora. La duplicitat d'escenes fotografiades des de dos angles diferents en el mateix any s'explica per l'actuació del fotògraf tant en l'assaig general del dia 13 d'agost com en les representacions tradicionals del 14 i 15. En aquest conjunt sí que s'aprecia que el dia de l'assaig el soterrar es feia utilitzant el llit tramoistic, mentre que el dia de la «Festa» la figura de la patrona d'Elx jeia en la llitera processional. Altres detalls escènics a ressaltar en aquestes imatges són, per exemple, que el cadafal encara està sense catifa i l'andador apareix recobert amb una catifa de flors naturals. També, com a curiositat, es constata el vel que cobreix la imatge de la Mare de Déu abans d'eixir la processó, imatge que fins aquesta època era ornamentada també amb la corona imperial. Veiem l'abillament de les tribunes laterals amb teles i garlandes vegetals, l'obertura de l'escotilló central del cadafal per a la baixada de l'Araceli al final de la primera jornada i la presència al cadafal d'elements litúrgics que anys després es feren *ex professo* per a la Festa, però que en aquesta època eren encara els propis de Santa Maria: l'alba de l'Àngel Major, la capa pluvial de sant Pere, la creu parroquial, el pal·li, etc.

1954 (fotos 22-23). 14 fotografies centrades, fonamentalment, en els artefactes aeris i fetes possiblement des de la tribuna del Patronat. Se'ns mostren la Mangrana, l'Araceli amb l'Àngel Major i amb la Mare de Déu i la Coronació final a diferents altures. Només tres imatges queden fora de la sèrie: la Maria i el seu seguici, acompanyada dels apòstols, preparada per a entrar a l'església, a la plaça de Santa

¹¹ Vegeu J. CASTAÑO, «L'evolució escènica de la Festa d'Elx en la segona meitat del segle XX», en *La Mort com a personatge, l'Assumpció com a tema*, Josep Lluís SIRERA (ed.), Institut Municipal de Cultura, Elx, 2002, p. 129-143 (reproduït en el llibre *Aproximacions...*, p. 293-309).

Maria, una imatge de sant Joan agenollat davant del llit de la Maria abans de rebre la palma i el cant de «Prohòmens jueus», després de la *judiada*.

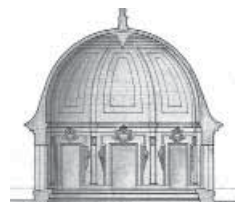
1970 [1956?] (foto 24). La Mangrana oberta és la protagonista d'aquesta única imatge. Tot i que en la documentació conservada a l'Arxiu Municipal d'Alacant s'anota a mà 1970 com a l'any d'aquesta fotografia, deu tractar-se d'una errada del mateix Sánchez Ors, perquè la imatge ja apareix reproduïda en la revista *Festa d'Elig* de 1957 (s.p.), cosa que ens fa suposar que va ser realitzada a l'agost anterior.

Finalment, hem de donar compte de l'existència a l'Arxiu del Patronat del Misteri d'Elx de 73 fotografies en paper, marcades al revers com a «Fotos Sánchez», de les quals 47 no apareixen recollides en el llegat depositat a l'arxiu alacantí (veg. la relació en l'apèndix 2).¹² Tres d'aquestes poden datar-se el 1951, ja que, tant la numeració dels clixés com les mateixes imatges, es corresponen a les d'aquest any. La resta sembla que provenen d'una mateixa sèrie i, donat que n'hem localitzada una –l'entrada de la Maria i el seu seguici per la porta Major de Santa Maria– publicada en l'esmentada *Festa d'Elig* de 1957 (s.p.), hem de datar-les amb anterioritat a aquest any, potser al 1956. Les imatges ens mostren diferents moments escènics del drama. De la seua disposició i d'alguns detalls circumstancials, es pot deduir que es van fer en un assaig amb vestuari diferent al del dia 13 d'agost. Es pot deduir, d'una banda, de l'escàs públic que apareix en les imatges –una gran part de les cadires es troben buides– i de la inexistència de la catifa vegetal a l'andador; i, d'una altra, de l'enquadrament de les mateixes imatges, que, sens dubte, va obligar el fotògraf a situar-se bé als mateixos andador i cadafal, bé dalt d'algun tipus d'escala o bastida situada molt a prop d'aquests espais escènics, cosa que haguera desvirtuat una representació habitual. Evidentment, aquesta sèrie es féu cercant angles i detalls molt difícils d'obtenir en una representació habitual, possiblement com a fons per a il·lustracions de revistes i d'altres publicacions.

4. CONCLUSIONS

Recuperar fotografies significa recuperar part de la nostra identitat, trobar un patrimoni essencial per a entendre el passat i comprovar la nostra evolució, observant els canvis i les continuïtats. Amb una imatge tenim una «història viva» que ens permet, entre altres coses, analitzar i valorar críticament l'esdevenir del temps.

L'extraordinari llegat fotogràfic de Francisco Sánchez Ors ens ha permès aproximar-nos a la *Festa* a través de les seues imatges, fotografies que considerem imprescindibles per al seu estudi en el darrer segle. Analitzar l'evolució de la vestimenta i dels personatges, el canvi d'alguns detalls escènics i reconèixer alguns elements ornamentals

¹² Arxiu del Patronat del Misteri d'Elx, sig. G/30 (37 fotos), G/35 (3 fotos), G/50 (27 fotos) i G/55 (6 fotos).

de Santa Maria ja desapareguts són algunes de les aportacions que hem pogut conèixer gràcies al seu extens treball.

Són fotografies fetes en diferents períodes entre 1935 i 1954, realitzades des de diferents punts a l'interior de Santa Maria: balcons, tribuna del patronat, prop del cadafal; i també de l'exterior: als terrats, amb detalls de la tramoia aèria, o als carrers per on passa la processó del 15 d'agost –la plaça de Santa Maria, la plaça de Baix i la Corredora–. En aquestes fotografies s'uneix la capacitat tècnica i artística del fotògraf amb el gran valor històric que representen.

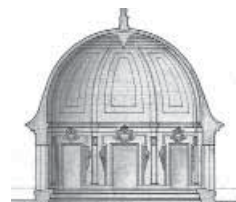
La importància de les fonts fotogràfiques per a l'estudi de la *Festa* és fonamental, aporten una sèrie d'elements que difícilment en podem trobar en altres. És necessari, per tant, continuar aquesta tasca i consolidar un arxiu fotogràfic, tant per als investigadors com per a tots els ciutadans.

BIBLIOGRAFIA

- CASTAÑO, Joan, «Cent anys d'evolució escènica de la *Festa d'Elx* en imatges», *Festa d'Elx*, 42 (1990), p. 85-126 (reproduït en el llibre *Aproximacions a la Festa d'Elx*, Institut Alacantí de Cultura «Juan Gil-Albert», 2002, p. 245-292).
- *Els germans Aurelià i Pere Ibarra: Cent anys en la vida cultural d'Elx (1834-1934)*, Universitat d'Alacant, Alacant, 2001.
- «L'evolució escènica de la *Festa d'Elx* en la segona meitat del segle XX», en *La Mort com a personatge, l'Assumpció com a tema*, Josep Lluís SIRERA (ed.), Institut Municipal de Cultura, Elx, 2002, p. 129-143 (reproduït en el llibre *Aproximacions...*, p. 293-309).
- «L'inventari del “Museo Ibarra”», *LA REL·LA*, 21 (2008), p. 141-157.
- CASTAÑO, Joan i SANSANO, Gabriel, «La *Festa* d'Andreu Castillejos», *La Festa d'Elx*, Institut Municipal de Cultura, Elx, 2005, s.p.
- IBARRA-BELTRAN, *Álbum de fotografías y descripción de «El Misterio de Elche» («La Festa»)* (València, 1924), G. SANSANO (ed.), Patronat del Misteri d'Elx, 2004 (facsimil).
- LINARES ALBERT, Santiago, «A la recerca de Paco Sánchez», en *Les portes de la llum*, Foguera Port d'Alacant, Alacant, 2001, p. 21-39.
- POMARES PERLASIA, José, *La «Festa» o Misterio de Elche*, Barcelona, 1957, p. 63-64 i 103 (n'hi ha una edició facsimil feta pel Patronat del Misteri d'Elx, Elx, 2004, amb introduccions de Joaquín Serrano Vera, M. Carmen Gómez Muntané i J. Castaño).
- *La «Festa» o Misterio de Elche*, vol. II, Patronat del Misteri d'Elx, Elx, 2005.
- SANSANO, Gabriel, «La col·lecció fotogràfica de Pere Ibarra», *Información*, 9-VIII-2003 (quadernet extraordinari: *Misteri d'Elx*), p. 46-47.
- VERDÚ, María Rosa (coord.), *Misteri d'Elx. Su evolución en el s. XX*, Institut Municipal de Cultura, Elx, 2004.

APÈNDIXS

1. Relació de fotografies «Reportajes. Religiosos. Misterio de Elche» de la col·lecció de Francisco Sánchez Ors conservada a l'Arxiu Municipal d'Alacant.¹³

1935 (13 d'agost) (10x15) (12 fotografies)

- 666. *Judiada*: jueu amb les mans gafes.
- 667. *Judiada*: lluita al cadafal.
- 668. Cant de «Salve Regina».
- 669. Cant d'«Oh, cos sant».
- 670. Sant Joan i sant Pere davant del llit de la Maria.
- 671. Sant Tomàs abraça sant Pere després de la coronació.
- 672. La Mangrana arriba al cadafal.
- 673. Entrada dels apòstols al cadafal a l'inici del segon acte.
- 674. Baixada de l'Araceli després del soterrament de la Mare de Déu.
- 675. Cant de «Flor de virginal bellesa».
- 676. Soterrament al cadafal.
- 677. L'Araceli ix de la sepultura amb la Mare de Déu ressuscitada.

1944 (contax) (15 fotografies)

- 14222. Àngel de la Mangrana al terrat de Santa Maria.
- 14225. La Mangrana al cel preparada per a baixar.
- 14226. Tramoistes del cel preparats per a fer baixar la Mangrana.
- 14233. Tramoistes del cel manipulant la maroma.
- 14235. Tramoistes del torn.
- 14239. La Mangrana.
- 14241. La Mangrana prop del cel.
- 14245. Els dos angelets de l'Araceli al terrat de Santa Maria.
- 14246. Angelet de l'Araceli al terrat de Santa Maria.
- 14248. Angelet de l'Araceli al terrat de Santa Maria.
- 14249. Tramoistes canviant la Mangrana per l'Araceli.
- 14250. Grup de set jueus al carrer.
- 14251. Grup de cinc jueus al carrer.
- 14252. Grup de vuit jueus al carrer.
- 14253. Grup de nou jueus al carrer.

1950 (6x6) (6 fotografies)

- 63933. Apòstols i jueus agenollats al voltant de la sepultura.
- 63961A. La Mangrana.
- 63961B. La Mangrana.
- 63970A. L'Araceli amb l'Àngel Major entra a la sepultura.
- 63970B. L'Araceli amb la Mare de Déu ix de la sepultura.
- 64002. Coronació.

1951 (6x6) (77 fotografies)

- 63926. Cant d'«Oh, déu Adonai».

¹³ Els números de la llista corresponen als dels clixés fotogràfics. Donat que les imatges no duen cap títol, hi hem introduït una petita frase que permetia indentificar-les mínimament.

63928. Soterrament al cadafal.
63929. Soterrament al cadafal.
63930. Soterrament al cadafal.
63931. Apòstols i jueus depositen la Mare de Déu a la sepultura.
63936. Soterrament al cadafal.
63936Bis. L'Araceli amb l'Àngel Major i l'ànima de la Mare de Déu.
63937. Soterrament al cadafal.
63938. Soterrament al cadafal.
63939. Soterrament al cadafal.
63940. L'Araceli amb l'Àngel Major i l'ànima de la Mare de Déu.
63941. L'Araceli amb l'Àngel Major i l'ànima de la Mare de Déu.
63942. L'Araceli amb la Mare de Déu puja sobre el cadafal.
63943. Cantors i portaestendard (l'almirall Julio Guillén Tato) davant de la Mare de Déu.
63944. Processó de la Mare de Déu eixint del cadafal.
63945. Processó de la Mare de Déu a l'andador.
63946. Processó de la Mare de Déu davant de la porta Major de Santa Maria.
63947. Processó de la Mare de Déu davant de la porta Major de Santa Maria.
63948A. Processó de la Mare de Déu davant de la porta Major de Santa Maria.
63948B. Processó de la Mare de Déu davant de la porta Major de Santa Maria.
63950. Processó de la Mare de Déu davant de la porta Major de Santa Maria.
63951. La Mare de Déu en la processó.
63952. La Mare de Déu en la processó.
63953. Processó de la Mare de Déu davant de la porta Major de Santa Maria.
63963. La Mangrana arriba al cadafal.
63965. L'àngel de la Mangrana lliura la palma a la Maria.
63965Bis. La Mangrana prop del cadafal.
63966. L'àngel de la Mangrana lliura la palma a la Maria.
63967. La Mangrana puja després d'haver lliurat la palma.
63969. Sant Joan canta a la Maria.
63973. Coronació.
63976A. La Maria i el seu seguici davant d'una de les estacions de l'andador.
63976B. La Maria i el seu seguici davant d'una de les estacions de l'andador.
63976C. La Maria i el seu seguici davant d'una de les estacions de l'andador.
63977. La Mangrana.
63979. Públic dempeus a Santa Maria, davant de la porta del Sol.
63980. Entrada de sant Pere per l'andador.
63981. Apòstols al voltant del llit de la Maria.
63982. Processó de la Mare de Déu quan passa per l'Ajuntament.
63983. Processó de la Mare de Déu quan passa per l'Ajuntament.
63984. Processó de la Mare de Déu quan passa per la plaça de Baix.
63985. Processó de la Mare de Déu quan passa per la plaça de Baix.
63986. Processó de la Mare de Déu quan passa per la plaça de Baix.
63988. Processó de la Mare de Déu quan passa per la plaça de Baix.
63989. Processó de la Mare de Déu quan passa per la Corredora.
63990. Processó de la Mare de Déu quan passa per la Corredora.
63991. Processó de la Mare de Déu quan passa per la Corredora.
63993. Sant Pere canta a la Maria.

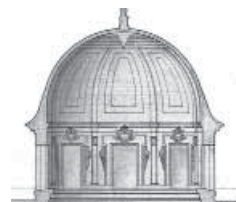
63994. Sant Joan a la vora del llit de la Maria.
63995. Ternari.
63997. L'Araceli recull l'ànima de la Mare de Déu al cadafal.
63998. L'Araceli amb l'Àngel Major i l'ànima de la Mare de Déu.
64000. Entrada de sant Tomàs per l'andador.
64001A. Entrada de sant Tomàs per l'andador.
64001B. Entrada de sant Tomàs per l'andador.
64002. Coronació.
64003. Entrada dels apòstols al cadafal i salutació a sant Pere.
64004. Els apòstols saluden la Maria.
64006. Cant de «Salve Regina».
64007. Cant d'«Oh, cos sant».
64008. Les Maries besen els peus de la Mare de Déu al final del primer acte.
64009. Els Electes besen els peus de la Mare de Déu al final del primer acte.
64010. Eixida del seguici al final del primer acte.
64011. Cant de «Par-nos germans».
64012. Sant Joan rep la palma de part de sant Pere.
64013. *Judiada*: sant Pere i sant Joan baixen a l'andador.
64015. Processó de la Mare de Déu a l'entrada a Santa Maria.
64016. Processó de la Mare de Déu a l'entrada per l'andador.
64017. Entrada dels Electes per l'andador.
64018. Entrada de les Maries per l'andador en el segon acte.
64019. Sant Pere lliura la palma a sant Joan.
64020. Entrada per l'andador dels dos primers jueus.
64022. *Judiada*: lluita a l'andador.
64023. *Judiada*: lluita a l'andador.
64024. *Judiada*: entrada dels jueus al cadafal.
64025. Cant de «Nosaltres tots creem».
69021. *Judiada*: sant Pere i sant Joan baixen a l'andador.

1954 (6x9) (14 fotografies)

91993. L'Araceli amb la Mare de Déu.
91995. La Mangrana prop del cadafal.
91996. L'Araceli amb la Mare de Déu.
91997. L'Araceli amb l'Àngel Major prop del cel.
91998. Araceli amb Àngel Major.
91999. Coronació.
92000. Sant Joan agenollat davant del llit de la Maria.
92001. Seguici de Maria i apòstols abans d'entrar a Santa Maria.
92002. L'Araceli amb la Mare de Déu ix de la sepultura.
92003. L'Araceli amb l'Àngel Major i l'ànima de la Mare de Déu entra a la sepultura.
92004. Cant de «Prohòmens jueus».
92005. La Mangrana arriba al cadafal.
92006. La Mangrana prop del cel.
92007. La Mangrana.

1970 (6x9) (1 fotografia)

4072. La Mangrana.

2. Relació de les fotografies assenyalades com a «Fotos Sánchez» conservades a l'Arxiu del Patronat del Misteri d'Elx inexistents al llegat alacantí (ant. 1957) (43 fotografies)

- 6126. Cant de «Salve Regina».
- 6171. Soterrar de la Mare de Déu al cadafal.
- 6173. Miracle del jueu de les mans gafes.
- 6175. Ternari.
- 6177. Sant Pere entra per la porta Major de Santa Maria.
- 6178. Sant Pere besa les mans de Maria.
- 6179. Cant de la Maria «Ai, trista vida corporal».
- 6181. Sant Tomàs.
- 6183. Grup d'apòstols amb Alberto Asencio i Antonio Antón a la plaça de Santa Maria.
- 6184. Grup d'apòstols i jueus amb Alberto Asencio i Antonio Antón a la plaça de Santa Maria.
- 6187. Entrada dels apòstols per l'andador.
- 6189. Grup d'apòstols i jueus amb Alberto Asencio i Antonio Antón a la plaça de Santa Maria.
- 6191. Cant d'«Ans d'entrar en sepultura».
- 6194. Cant de «Flor de virginal bellesa».
- 6195. Cant de «Gloria Patri».
- 6196. San Joan entra per la porta Major de Santa Maria.
- 6197. Miracle del jueu de les mans gafes.
- 6198. Ternari.
- 6200. Cant d'«Ans d'entrar en sepultura».
- 6201. Soterrar de la Mare de Déu al cadafal.
- 6202. Maria canta davant d'una estació de l'andador.
- 6204. Sant Tomàs.
- 6205. Entrada a Santa Maria de la Maria i el seu seguici.
- 6206. Entrada a Santa Maria de la Maria i el seu seguici.
- 6207. Cant de «Salve Regina».
- 6208. Soterrar de la Mare de Déu al cadafal.
- 6210. Soterrar de la Mare de Déu al cadafal.
- 6211. Cant d'«Oh, cos sant».
- 6212. Maria canta davant d'una estació de l'andador.
- 6213. Cant de «Gloria Patri».
- 6214. Entrada a Santa Maria de la Maria i el seu seguici.
- 6217. Cant d'«Ans d'entrar en sepultura».
- 6220. Grup d'apòstols amb Alberto Asencio i Antonio Antón a la plaça de Santa Maria.
- 6222. Apòstol a la plaça de Santa Maria.
- 6223. Entrada dels dos primers jueus.
- 6224. Bateig dels jueus.
- 6225. Sant Pere besa les mans de Maria.
- 6227. Judiada.
- 6229. Cant de «Flor de virginal bellesa».
- 6621. Maria canta a l'àngel després de rebre la palma.
- 63975B. Araceli amb la imatge de la Mare de Déu.
- 63978D. Mangrana prop del cadafal.

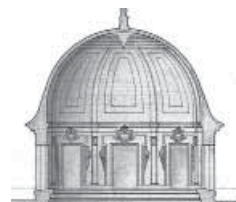
63982B. Processó de la Mare de Déu quan passa per la llotja de l'Ajuntament.

S.n. Cant d'«Oh, cos sant».

S.n. Miracle del jueu de les mans gafes.

S.n. Soterrar de la Mare de Déu.

S.n. Cant de «Gloria Patri».

3. Selecció de fotografies del llegat de Francisco Sánchez Ors

Figura 1

Figura 2

Figura 3

Figura 4

Figura 5

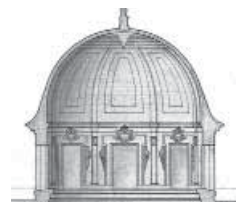

Figura 6

Figura 7

Figura 8

Figura 9

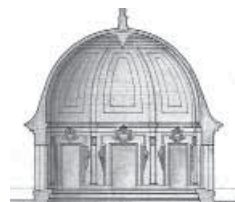

Figura 10

Figura 11

Figura 12

Figura 13

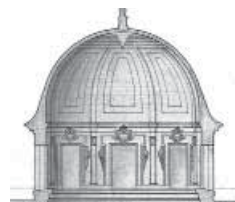

Figura 14

Figura 15

Figura 16

Figura 17

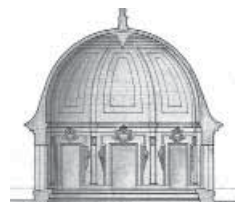

Figura 18

Figura 19

Figura 20

Figura 21

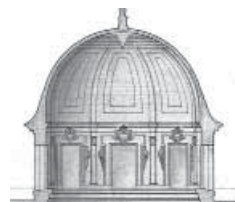

Figura 22

Figura 23

Figura 24